

*Amil Cəfərqliyev**

UNIDROIT PRINSİPLƏRİNİN BEYNƏLXALQ KOMMERSİYA MÜQAVİLƏLƏRİNƏ TƏTBİQİ VƏ ORTAYA ÇIXAN PROBLEMLƏR

Annotasiya

Qlobal ticarət həyatı dayanmadan genişlənməkdə və beynəlxalq iqtisadi bazarlar tərəfindən təsirə məruz qalan qlobal hüquq mədəniyyəti formalaşmaqdadır. Bu prosesin bir parçası da beynəlxalq ticarət hüququnun maddi normalarının unifikasiyasıdır. Belə kodifikasiya edilmiş mənbələrə ən yaxşı nümunələrdən biri də UNIDROIT Prinsipləridir. Lakin bu prinsiplərlə bağlı təcrübədə mövcud olan ən əsas problem onların praktikada tətbiq olunması ilə əlaqədardır. Bu problemə səbəb isə tərəflərin tətbiq olunacaq hüquq seçimlərinin müxtəlifliyidir, belə ki praktikada ən çox rast gəlinən: 1. Tərəflərin tətbiq olunacaq hüquq kimi ölkədaxili hüququ (tərəflərdən hər hansı birinin və ya üçüncü dövlətin) seçdikləri; 2. Tərəflərin UNIDROIT Prinsiplərinin bütün və ya bəzi müddəalarını öz müqavilələrinə daxil etdikləri; 3. Tərəflərin tətbiq olunacaq hüquq kimi lex mercatoria və ya hüququn ümumi prinsiplərini seçdikləri; 4. Tərəflərin tətbiq olunacaq hüquq kimi heç bir hüquq seçimi etmədikləri hallardır. Bu yazının əsas məqsədi müxtəlif müəlliflərin məsələyə olan fərqli baxışlarını, xarici ölkələrin yerli məhkəmələrinin və beynəlxalq arbitraj məhkəmələrinin qərarlarını təhlil edərək UNIDROIT Prinsiplərinin hansı situasiyada hansı qaydada tətbiq oluna bilməsi ilə bağlı yekun mövqe formalaşdırmaqdır. Bütün bu məsələlər mübahisəyə həm yerli məhkəmələrdə, həm də arbitrajda baxılması halı üçün ayrı-ayrılıqda araşdırılacaqdır.

Abstract

The global commercial activity expands and a new global law culture develops which shaped by the global economic markets. A part of this new law culture is the unification of substantial law in the field of international trade law. One of the best examples of these unified international sources of law is the UNIDROIT Principles. However, the main problem in the practice about these principles is their application. The reason for this problem is the diversity of the choice of law to be applied by the parties, which is the most common in practice: 1. Choice of national law as the applicable law to their contract by the parties; 2. The inclusion of UNIDROIT Principles to the contracts by way of incorporation; 3. Choice of lex mercatoria or the general principles of law as the applicable law to their contract by the parties; 4. The case when there is no choice of law by the parties. The main purpose of this article is to form final position on how the UNIDROIT Principles can be applied in any situations by analyzing the different views of different authors on the issue, the decisions of municipal courts of foreign countries and international arbitration courts. These positions are separate for international arbitration and domestic courts.

Mündəricat

Giriş	208
I. UNIDROIT Prinsiplərinin qəbuluna zərurət və bu prinsiplərin mahiyyəti.....	209

* Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, LL.B. 2021.

A. Beynəlxalq ticarət hüququ sahəsində kodifikasiyanın zəruriliyi və bu istiqamətdə görülmüş işlər.	209
B. UNIDROIT Prinsiplərinin qəbul edilməsi və bu prinsiplərin təbiəti.	210
C. UNIDROIT Prinsiplərinin özünəməxsus xüsusiyyətləri.....	212
1. Müqavilələr hüququna münasibətdə ümumi qaydaları özündə ehtiva etməsi: 212	
2. Yalnız “beynəlxalq” müqavilələrə tətbiq oluna bilməsi:	213
3. Tətbiq olunacağı müqavilələrin kommersiya müqavilələri olması:	213
II. UNIDROIT Prinsiplərinin təcrübədə beynəlxalq kommersiya müqavilələrinə tətbiqi imkanları.	214
A. Müqavilə tərəflərinin dövlətdaxili hüququ tətbiq ediləcək hüquq kimi seçdikləri halda UNIDROIT Prinsiplərinin dövlətdaxili hüquq normalarının təfsir edilməsi və tamamlanmasındakı rolu.	214
1. Prinsiplərin dövlətdaxili məhkəmələr qarşısındakı mübahisələrə tətbiqi.....	214
2. Prinsiplərin beynəlxalq arbitraj məhkəmələri qarşısındakı mübahisələrə tətbiqi.....	216
B. Müqavilə tərəflərinin tətbiq olunacaq hüquq kimi UNIDROIT Prinsiplərini seçməsi halı və prinsiplərin müqavilənin bir hissəsinə çevrilməsinin mümkünlüyü	218
1. Dövlətdaxili məhkəmələr qarşısında mübahisəyə baxılması halı	218
2. Beynəlxalq arbitraj məhkəmələri qarşısındakı mübahisələrə tətbiq.....	220
C. Hüququn ümumi prinsiplərinin və “ <i>lex mercatoria</i> ”nın tətbiq olunacaq hüquq kimi seçildiyi halda UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiqi imkanları.	221
1. “ <i>Lex mercatoria</i> ” nədir və müasir hüquqdakı yeri.	221
2. UNIDROIT Prinsiplərinin “ <i>lex mercatoria</i> ”ya münasibətdə təcrübədə tətbiqi imkanları.	222
D. Müqavilə tərəflərinin tətbiq olunacaq hüquq kimi heç bir hüququ seçmədikləri halda UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiqi imkanları.....	225
1. Dövlətdaxili məhkəmələr qarşısındakı mübahisələrə tətbiq	225
2. Beynəlxalq arbitraj məhkəmələri qarşısındakı mübahisələrə tətbiq.....	226
Nəticə	228

Giriş

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq praktikada qəbulundan iki il keçdikdən sonra özünü doğrultmuş UNIDROIT Prinsiplərinin mətni hazırda Azərbaycan dilinə tərcümə edilməmiş və Prinsiplərin tətbiqi yerli hüquq ədəbiyyatımızda elmi cəhətdən işlənməmişdir. Lakin UNIDROIT Prinsipləri xarici ölkələrdə yüzlərlə elmi iş və məqalələrə mövzu olmuş, eləcə də beynəlxalq arbitraj məhkəmələri qarşısına gəlmiş bir çox mübahisələrin həllində aparıcı rol oynamışdır. Dolayısı ilə bu prinsiplər beynəlxalq ticarət məkanında sıxlıqla tətbiq edilməkdə və beynəlxalq arbitrajın təcrübəsində öz yerini almaqdadır, həmçinin xarici doktrində onların istifadəsini müdafiə edən müəlliflərin sayı da artmaqdadır. Ona görə də bu inkişafdan kənarda qalmamaq, Prinsiplərin mahiyyətinə və təbiətinə aydınlıq gətirərək onların beynəlxalq kommersiya müqavilələrinə tətbiqi imkanlarını göstərmək bu yazının işlənməsinin əsas məqsədidir. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi də 14 may 2015-ci il tarixli qərarında öz hüquqi mövqeyini əsaslandırmaq üçün bu prinsiplərə istinad etmişdir, deməli, UNIDROIT Prinsiplərinin praktikada tətbiqi problemlərinin elmi cəhətdən işlənməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.¹

Oxucunun diqqətinə çatdırmaq istərdik ki, Azərbaycan elmi doktrinasında UNIDROIT Prinsipləri ilə bağlı ədəbiyyat, demək olar ki, olmadığından bu yazıda ilk olaraq, Prinsiplərin qəbuluna gətirib çıxaran yol, Prinsiplərin mahiyyəti və özünəməxsus xüsusiyyətləri haqqında qısa məlumat verildikdən sonra yazının əsas məqsədi olan Prinsiplərin təcrübədə tətbiqi imkanlarına və bu sahədəki problemlərə daha çox yer veriləcəkdir. UNIDROIT Prinsiplərinin nə zaman tətbiq olunacağı sualına elə Prinsiplərin preambulasında cavab verilmişdir, lakin aşağıda da izah edəcəyimiz kimi Prinsiplərin müddəaları imperativ və məcburi xarakter daşımadığı üçün praktikada heç də həmişə preambulada göstərilmiş situasiyalarda Prinsiplər tətbiq edilmir, bu isə öz növbəsində digər problemlərə yol açır. Ona görə də bu yazıda Prinsiplərin tətbiqinə imkan yaradan dörd əsas situasiya (tərəflərin tətbiq olunacaq hüquq kimi milli hüququ, UNIDROIT Prinsiplərini, *lex mercatoria* və ya hüququn ümumi prinsiplərini seçdikləri, yaxud ümumiyyətlə hüquq seçimi etmədikləri hallar) araşdırılaraq Prinsiplərin tətbiqinə mane olan müxtəlif səbəblər aşkar olunacaq və mübahisəyə Prinsiplərin tətbiq olunması üçün müqavilə tərəflərinə və eyni zamanda hüququ tətbiq edəcək subyektlərə bu istiqamətdə tövsiyələr təqdim olunacaqdır.

¹ Bax: Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 439.1, 439.2 və 439.7-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılması və həmin maddələrin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun 14 may 2015-ci il tarixli qərarı.

I. UNIDROIT Prinsiplərinin qəbuluna zərurət və bu prinsiplərin mahiyyəti

A. Beynəlxalq ticarət hüququ sahəsində kodifikasiyanın zəruriliyi və bu istiqamətdə görülmüş işlər

Kommersiya fəaliyyətindəki inkişafın nəticəsində beynəlxalq bazarlarda fəaliyyət göstərən subyektlərin (onları, şərti olaraq, treyderlər – tacirlər adlandırma bilərik) bağladıkları müqavilələr həm kəmiyyətcə, həm də keyfiyyətcə (yeni müqavilə növlərinin yaranması, müqavilələrin məzmun və forma olaraq inkişafı və s.) təsirə məruz qalmışdır. Bu təsirlərdən sonra mübahisə meydana gəldikdə fərqli qaydalar və həll yolları müəyyən edən yerli qanunvericiliklərin tətbiq olunması maraqların toqquşmasına səbəb olurdu. Bu məqsədlə artıq XX əsrdən etibarən, beynəlxalq ticarət hüququ sahəsində maddi normaların vahidləşdirilməsinə başlandı, müxtəlif qurumlar yaradıldı və bir çox yeni beynəlxalq mənbələr treyderlərin istifadəsinə təqdim olundu. Belə mənbələrə misal kimi “Malların beynəlxalq alqı-satqısına dair” Vyana Konvensiyası (1980), “Avtomobil nəqliyyatı ilə beynəlxalq yükdaşımalar müqaviləsi haqqında” Cenevrə Konvensiyasını (1956); belə qurumlara misal kimi isə Beynəlxalq Ticarət Palatası* (ICC - *International Chamber of Commerce*), BMT-nin Beynəlxalq Ticarət Hüququ Komissiyası** (UNCITRAL - *United Nations Commission on International Trade Law*), Beynəlxalq Xüsusi Hüququ Unifikasiya İnstitutunu*** (UNIDROIT - *International Institute for the Unification of Private Law*) göstərə bilərik. Beynəlxalq ticarətə tətbiq olunacaq hüququn vahidləşdirilməsi fərqli hüquq sistemləri arasındakı maneələrin aradan qaldırılmasına və beynəlxalq ticarətin inkişafına səbəb olmuşdur. Kodifikasiyanın əsas əhəmiyyəti müxtəlif yerli hüquq sistemlərində mövcud olan maddi normaların təhlili və ümumiləşdirilməsi nəticəsində müqavilə tərəflərinin qarşılıqlı şəkildə razılaşdırıb istifadə edə biləcəkləri normalar yaratmaqdır. Digər yandan vahidləşdirmə yerli qanunların kolliziyasının həllinə sərf olunan zaman və xərclərə də qənaət etməyə xidmət edir. Eyni zamanda tətbiq olunacaq maddi normaların tərəflərcə proqnozlaşdırıla bilən olması hüquqi müəyyənliyin və treyderlərin təhlükəsizliyinin təmini baxımdan da önəm kəsb edir. Ən əsası, kodifikasiya prosesi nəticəsində qəbul edilən normalar zaman keçdikcə yerli hüquq sistemlərinin də inkişaf edərək dəyişməsinə və dövrün tələblərinə uyğunlaşmasına səbəb olur.²

** Beynəlxalq Ticarət Palatası 1919-cü ildə beynəlxalq ticarətin inkişafına təkan vermək məqsədi ilə yaradıldı və onun baş katibliyi Paris şəhərində yerləşir. Palatanın Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi (*International Court of Arbitration*) 1923-cü ildə yaradılmışdır.

*** UNCITRAL 1966-cı ildə BMT-nin komissiyası kimi yaradılmışdır. Komissiya öz fəaliyyətini ildə bir yaxud iki dəfə bir araya gələn İşçi Qrupları (*Working Groups*) vasitəsilə həyata keçirir. Komissiya bu günə qədər beynəlxalq alqı-satqı, beynəlxalq yük daşımaları, beynəlxalq ödəmələr, onlayn ticarət kimi sahələr üzrə konvensiya və model qanunların mətninin hazırlanması istiqamətində bir çox işlər görmüşdür.

**** Bu İnstitut 1926-cı ildə Millətlər Liqasının nəzdində yaradılsa da, sonradan öz fəaliyyətini müstəqil olaraq davam etdirməyə başladı. İnstitut öz fəaliyyətini hər beş ildən bir Baş Assambleya tərəfindən seçilən 25 ekspert-hüquqşünasdan ibarət Direktorlar Şurası (*Governing Council*) vasitəsilə həyata keçirir.

² Loukas Mistelis, “*Is Harmonisation a Necessary Evil? The Future of Harmonisation and New Sources of International Trade Law*”, Sweet&Maxwell, 20-21, (2001).

Azad bazar iqtisadiyyatı şəraitində beynəlxalq ticarətin inkişafı ICC, UNCITRAL, UNIDROIT kimi beynəlxalq qurumların fəaliyyətinin əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Bu qurumlar beynəlxalq ticarət hüququnun maddi normalarının vahidləşdirilməsi və artıq kodifikasiya edilmiş normaların praktikada tətbiq olunması istiqamətində bir çox işlər görmüşlər.³ Beynəlxalq ticarət məkanında fəaliyyət gösətərən subyektlərin fəaliyyətini asanlaşdırmaq, müxtəlif qaydada edilən təfsirlərin səbəb olduğu kolliziyaların qarşısını almaq və beynəlxalq ticarət hüququnun müxtəlif sahələri üçün vahid praktikanı formalaşdırmaq məqsədi ilə bu qurumlar tərəfindən qaydalar, prinsiplər, standartlar hazırlanmışdır. Belə qayda, prinsip və standartları müqavilə tərəflərinin öz müqavilələrinə tətbiq etməsi onların arasında yaranan mübahisələrin həmin qayda, prinsip və standartlar baxımdan həll edilməsinə və daxili qanunvericilik normalarının tətbiqinə ehtiyac qalmamasına səbəb olmuşdur. Bu qayda, prinsip və standartların ortaq xüsusiyyəti onların tətbiqinin tərəflərin iradəsindən asılı olmasıdır.⁴ Başqa sözlə, tərəflər arasında mübahisə yarandığı təqdirdə bunların həmin mübahisənin həllinə tətbiq olunmasının əsası kimi müqavilə tərəflərinin öz iradələri əsasında həmin qayda, prinsip və standartların tətbiqini qəbul etməsi çıxış edir. Bunun üçün ya tərəflərin həmin qayda, prinsip və standartları öz müqavilələrində birbaşa əks etdirməsi, ya da onlara istinad etməsi (*by way of incorporation*) bəs edir. Beləliklə də, yalnız tərəflərin öz iradələri əsasında həmin qayda, prinsip və standartlar onlar üçün məcburi olur və tərəflər mübahisə zamanı onları bilmədiklərinə istinad edə bilmirlər.

Belə qayda, prinsip və standartlara nümunə kimi Beynəlxalq Ticarət Palatası tərəfindən 1936-cı ildə dərc edilmiş və daha sonra altı dəfə yenilənmiş Beynəlxalq ticarət terminlərinin təfsiri qaydalarını (*International Commercial Terms-INCOTERMS*) və Beynəlxalq Xüsusi Hüququ Unifikasiya İnstitutu tərəfindən 1994-cü ildə dərc edilmiş UNIDROIT Prinsiplərini göstərmək olar.

B. UNIDROIT Prinsiplərinin qəbul edilməsi və bu prinsiplərin təbiəti

1971-ci ildə UNIDROIT Direktorlar Şurası öz fəaliyyət proqramına beynəlxalq ticarət hüququnun mərhələli şəkildə kodifikasiyası proqramını əlavə etmişdir. 1978-ci ildə isə professor Michael Joachim Bonellin rəhbərliyi altında işçi qrupu yaradılmış və böyük əksəriyyəti qitə Avropasını təmsil edən ekspertlərdən ibarət İşçi Qrupu (*Working Group*) təsis edilmişdir.⁵ Layihə bundan sonra "Prinsiplər" adı altında davam etdirilmişdir. Adı çəkilən işçi qrupunda müxtəlif hüquq və sosial-iqtisadi sistemləri təmsil edən və müqavilə hüququ, kommertiya hüququ kimi sahələrdə ixtisaslaşmış akademiklər, hakimlər, vəkillər fəaliyyət göstərmişlər. Qrup ildə iki dəfə bir araya gələrək öz hazırladıqları ilkin mətnlərin siyahısını

³ Ross Cranston, "Theorising Transnational Commercial Law", 42 Texas International Law Journal 600, 613 (2007).

⁴ Yenə orada, 614.

⁵ Michael Joachim Bonell, *Unidroit Principles 2004 – The New Edition of the Principles of International Commercial Contracts Adopted by the International Institute for the Unification of Private Law*, 9 Uniform Law Review 5, 6, (2004).

İnstituta təqdim etmişdir. 1994-cü ilin mayında isə Prinsiplərin yekun mətni UNIDROIT tərəfindən təsdiqlənmiş və prinsiplər ingilis və fransız dillərində dərc edilmişdir.⁶ Prinsiplər ümumilikdə yeddi bölmədən ibarətdir və müqavilələr hüququnun ümumi hissəsinə dair bütün müddəaları özündə əks etdirməkdədir.

1997-ci ildə Direktorlar Şurası prinsiplərin mətninə yeni mövzuların əlavə edilməsini təklif etmişdir.⁷ Prinsiplərin üzərində fəaliyyətin davam etdirilməsinə dair verilən bu qərar onların qısa zaman kəsiyi ərzində özlərini necə doğrultmasından və praktikada öz yerlərini almasından xəbər verir. Həqiqətən də, Prinsiplərin qəbulundan cəmi iki il keçmiş bu mövzuda onlarla konfrans və simpoziumlar keçirilmiş, doktrinada bir çox əsərlər işlənmiş, müqavilə tərəfləri öz müqavilələrinin hazırlanmasında onlara dəfələrlə istinadlar etmiş, hətta bu müddət ərzində belə onlara beynəlxalq arbitraj məhkəmələri və yerli məhkəmələr tərəfindən mübahisələrin həllində istinad edilmişdir.⁸ 1997-ci ildə təsis edilmiş ikinci İşçi Qrupuna da rəhbərlik Michael Joachim Bonellə həvalə edilmişdir. Bu qrup isə öz növbəsində 17 nəfərdən ibarət idi və onlardan on nəfəri ilk qrupda da təmsil olunmuş şəxslər idi. 2004-cü ilin aprelində UNIDROIT Prinsiplərinin yeni mətni Direktorlar Şurası tərəfindən təsdiqlənmiş və bir ay sonra rəsmi yayımlanmışdır.⁹ 2004-cü il UNIDROIT Prinsipləri 1994-cü ildəki mətnin bəzi ifadələrini dəyişsə də, mahiyyət etibarı ilə mövcud müddəalara köklü dəyişikliklər etməmişdir. 2004-cü il mətnini təsdiqləyən zaman Direktorlar Şurası bu layihənin davam edən hal alması və mətnin daha da təkmilləşdirilməsi üçün 2005-ci ildə digər bir İşçi Qrupunun yaradılması, eləcə də, müddəti bitmiş və ya əhəmiyyətsiz müqavilələrinin nəticəsində tərəflərin kompensasiya hüququ, hüquqaziddlik, borclu və kreditor tərəfdən şəxslər çoxluğu kimi məsələlərin mətnə əlavə edilməsi barəsində öz mövqeyini bildirmişdir.¹⁰ 2010-cu ildə Prinsiplərin növbəti mətni dərc edilmişdir.¹¹

UNIDROIT Prinsiplərinin 1994-cü il mətninin hazırlanması 14 ildən artıq davam etmişdir, buna səbəb isə prinsiplərin istənilən növ beynəlxalq kommertiya müqavilələrinə tətbiq olunacaq halda tərtib edilməsi və müxtəlif hüquq sistemlərində mövcud olan fərqli tənziqləmələrin nəzərə alınması olmuşdur.¹²

Prinsiplər beynəlxalq müqavilə formasında tərtib edilməmişdir. Buna səbəb isə müqavilə hüququ kimi geniş bir sahədə dövlətlərin bağlayıcı, yəni icrası özləri üçün məcburi olacaq bir sənədi imzalamağa könüllü olmayacaqlarının ön

⁶ Katharina Boele-Woelki, *European and Unidroit Principles of Contract Law*, European Private International Law, 68, (1998).

⁷ Yenə orada, 71.

⁸ Bax: Michael Joachim Bonell, *The UNIDROIT Principles in Practice – The Experience of The First Two Years* (1999).

⁹ Yenə orada, 7.

¹⁰ Michael Joachim Bonell, "An International Restatement of Contract Law, *The Unidroit Principles of International Commercial Contracts*", Transnational Publishers Inc., 362-363 (2005).

¹¹ Stefan Vogenauer, *The Unidroit Principles of International commercial contracts at twenty: experiences to date, the 2020 edition and future prospects*, 19 *Uniform Law review* 483, 483 (2014)

¹² M. del Pilar Perales Viscasillas, *Unidroit Principles of International Commercial Contracts: Sphere of Application and General Provisions*, 13 *Arizona Journal of International and Comparative Law* 386, 389 (1996).

görülməsi idi.¹³ Yəni bu Prinsiplər dövlətlər yaxud fərdlər üçün icrası məcburi olmayan bir qaydalar toplusudur. Bu ilk baxışda bir dezavantaj kimi görünsə də, prinsiplərin daim təkmilləşdirilərək hər gün inkişaf etməkdə və genişlənməkdə olan ticarət həyatının tələblərinə cavab verəcək hala gətirilməsinə imkan verir. Digər yandan, bu amil Prinsiplərin tətbiqində tərəflərin iradəsini ön plana çıxarır.¹⁴ Yəni, Prinsipləri öz müqavilələrinə tətbiq ediləcək hüquq kimi seçən müqavilə tərəfləri Prinsiplərin bütün müddəalarına istinad etmək əvəzinə onların yalnız bəzilərini öz müavilələrinə daxil edə bilirlər.

Doktrinada Prinsiplərlə bağlı səsləndirilən çox maraqlı fikir var: “Beynəlxalq müqavilələrin mətni qanunverici üçün edilən bir qanun təklifi kimi qiymətləndirilsə (müəllif həmin müqavilələrin implementasiyasına işarə edir), UNIDROIT Prinsipləri də müqavilə tərəflərinin və hakimlər heyətinin seçiminə açıq olaraq edilən bir qanun təklifi kimi (məcazi anlamda) düşünülə bilər və qanunverici orqanlar tərəfindən də nümunə kimi qəbul edilə bilər”.¹⁵

C. UNIDROIT Prinsiplərinin özünəməxsus xüsusiyyətləri

UNIDROIT Prinsiplərinin əsas xüsusiyyətləri bu prinsiplərin a) müqavilələr hüququ sahəsində ümumi müddələri özündə əks etdirməsi, b) yalnız beynəlxalq xarakter daşıyan müqavilələrə tətbiq oluna bilmələri və c) tətbiq olunacaqları müqavilələrin yalnız kommersiya xarakteri daşımalarıdır. Aşağıdakı üç başlıqda bu məsələlərin hər birinə ayrılıqda aydınlıq gətiriləcəkdir:

1. Müqavilələr hüququna münasibətdə ümumi qaydaları özündə ehtiva etməsi

UNIDROIT Prinsiplərinin başlanğıc müddələrinin birinci paragrafında bu prinsiplərin beynəlxalq ticarət müqavilələri üçün ümumi müddələri özündə əks etdirdiyi göstərilmişdir. Bu prinsiplərin məqsədi istənilən növ beynəlxalq ticarət müqaviləsinə tətbiq oluna biləcək, mövcud milli hüquq sistemləri baxımından ümumi olan, müqavilə tərəflərinə bərabər və ədalətli mövqə irəli sürə biləcək və beynəlxalq ticarət həyatının inkişafına davam gətirə biləcək qaydalar yaratmaqdır.¹⁶ Prinsiplər hər hansı bir təbəqənin maraqları nəzərə alınaraq hazırlanmadığından müqavilə tərəflərinin hər ikisinin hüquq və öhdəliklərini tərəfsiz şəkildə müəyyən etməyə imkan verəcək şəkildə tərtib edilmişdir.¹⁷ Prinsiplər tərtib olunarkən yalnız ayrı-ayrı ölkələrin hüquq sistemlərində istifadə edilən terminlərə yer verilməmiş; bütün dillərdə qarşılığı olan, asan başa düşülən, konkret ifadələrə yer verilmişdir. Xüsusilə də yalnız mütəxəssislərin başa düşdüyü latın dilli ifadələrdən istifadə edilməmişdir. Prinsipləri hazırlayan İşçi

¹³ Ralf Michaels, *Unidroit Principles as global background law*, 19 *Uniform Law review* 646, 648 (2014).

¹⁴ Michael Joachim Bonell, *The law governing international commercial contracts and the actual role of the UNIDROIT Principles*, 15 *Uniform Law Review* 39, 39 (2018).

¹⁵ Arthur Rosett, *The Unidroit Principles of International Commercial Contracts: A New Approach to International Commercial Contracts*, 46 *The American Journal of Comparative Law* 348, 349 (1998).

¹⁶ Michael Joachim Bonell, *Do We Need a Global Commercial Code?*, 106 *Dickinson Law Review* 98, 98 (2001-2002).

¹⁷ Hans Van Houtte, *The Unidroit Principles of International Commercial Contracts*, 2 *International Trade and Business Law* 1, 2 (1996).

Qrupu hər bir məsələnin tənzimində yalnız “daha çox ölkə tərəfindən tətbiq olunan tənzimləmədən” (*common core approach*) istifadə etməmiş, eyni zamanda bəzi məsələlər üçün beynəlxalq ticarət hüququ üçün ən uyğun hesab edilən həll yolları da (*better rule approach*) qəbul edilmişdir.¹⁸

Bu ümumi müddəaların tətbiqi müqavilə tərəflərinin iradəsindən asılı olduğu üçün onlar heç də imperativ deyildirlər. Yəni, tərəflər prinsiplərdən yalnız bəzilərini öz müqavilələrinə daxil edə bildikləri kimi, daxil etmədikləri müddəaların da əksinə olan tənzimləməni öz müqavilələrində nəzərdə tuta bilirlər. Bunun əksi olaraq isə, tərəflər vicdanlılıq və hüquqlardan sui-istifadəyə yol verilməzliyi (*good faith and fair dealing*), həmçinin hüquqlardan həddindən artıq faydalanma (*gross disparity*) kimi müddəaların əksini nəzərdə tuta bilməzlər.¹⁹

2. Yalnız “beynəlxalq” müqavilələrə tətbiq oluna bilməsi

UNIDROIT Prinsiplərinin mətnində hansı müqavilələrin beynəlxalq xarakter daşdığı sualına cavab verilməmişdir. “Beynəlxalq müqavilə” anlayışına fərqli ölkələrin hüquq sistemində olduqca müxtəlif anlayışların verildiyindən, vahid definisiyaya cəhdin Prinsiplərin hazırlıq müddətini uzadacağı düşünülmüşdür.²⁰ Hansı müqavilələrin beynəlxalq müqavilə olması ilə bağlı doktrinada iki əsas kriteriya vardır.²¹ İlk kriteriya hüquqi kriteriyadır. Bu kriteriyaya görə, bir müqavilə onun tərəflərinin şəxsi və coğrafi elementləri etibarilə (müqavilə tərəflərin vətəndaşlıqları və ya daimi olduqları yer; müqavilənin icra yeri və s.) ikidən çox ölkənin hüquq sistemi ilə əlaqədarsə, deməli, o beynəlxalq xarakter daşıyır. İkinci kriteriya isə iqtisadi kriteriyadır. Bu kriteriyanın əsas tələbi isə müqavilənin beynəlxalq ticarətin maraq dairəsinə aid olması və ən azı iki ölkə arasında dəyərlər (maddi, mənəvi və s.) axımına səbəb olmasıdır.

3. Tətbiq olunacağı müqavilələrin kommersiya müqavilələri olması

UNIDROIT prinsipləri baxımından “kommersiya” müqavilələri anlayışına tərəflərin statusu və ya müqavilənin mahiyyətindən irəli gələn kommersiya müqavilələri daxil edilmir. Kommersiya müqaviləsi termini ilə bu Prinsiplərin istehlakçı müqavilələrinə tətbiq olunmayacağı bəyan edilir.²²

Kommersiya müqavilələri dedikdə ancaq sərhadə keçən mal və əmtəənin təmin edilməsi və ya dəyişdirilməsinə istiqamətlənən müqavilələr deyil, sərmayə, imtiyaz və xidmət müqavilələrini də ehtiva edən geniş sahə nəzərdə tutulmuşdur.²³

¹⁸ Michael Joachim Bonell, “The Unidroit Principles of International Commercial Contracts and the Harmonisation of International Sales Law”, 36 R.J.T. 335, 341 (2002).

¹⁹ Michael Joachim Bonell, *Policing the International Commercial Contract against Unfairness under the Unidroit Principles*, 3 Tulane Journal of International and Comparative Law 90, 91 (1994).

²⁰ Klaus Peter Berger, *The Creeping Codification of the Lex Mercatoria*, Kluwer Law International, 156 (1999).

²¹ Horatia Muir Watt, *Party Autonomy” in international contracts: from the makings of a myth to the requirements of global governance*, 6 European Review of Contract Law 1, 4 (2010).

²² Viscasillas, yuxarıda istinad 12, 394.

²³ Vogenauer, yuxarıda istinad 11, 485.

II. UNIDROIT Prinsiplərinin təcübədə beynəlxalq kommersiya müqavilələrinə tətbiqi imkanları

UNIDROIT Prinsiplərinin preambulasında prinsiplərin hansı hallarda tətbiq oluna biləcəyi göstərilib. Bu başlıqda isə preambulada göstərilmiş hallarda prinsiplərin necə tətbiq ediləcəyi barədəki doktrinada mövcud olan fərqli baxışlar müqayisə olunaraq ortağ məxrəcə gəlməyə çalışılacaqdır. Eyni zamanda isə bu sahədə mövcud olan problemlər mübahisəyə həm dövlət məhkəmələri qarşısında, həm də beynəlxalq arbitrajda baxılması halı üçün ayrılıqda araşdırılacaqdır.

A. Müqavilə tərəflərinin dövlətdaxili hüququ tətbiq ediləcək hüquq kimi seçdikləri halda UNIDROIT Prinsiplərinin dövlətdaxili hüquq normalarının təfsir edilməsi və tamamlanmasındakı rolu

UNIDROIT Prinsiplərinin preambulasının 6-cı bəndində prinsiplərin dövlətdaxili hüququn təfsiri və tamamlanması üçün istifadə edilə biləcəyi göstərilmişdir.

1. Prinsiplərin dövlətdaxili məhkəmələr qarşısındakı mübahisələrə tətbiqi

Təcübədə müqavilə tərəfləri aralarındakı müqaviləyə tətbiq olunması üçün daha çox özlərindən birinin və ya üçüncü bir dövlətin hüququnu seçirlər. Lakin mübahisə yarandığı halda dövlətdaxili hüququn məsələyə həll yolu gətirə bilməyəcəyi təqdirdə UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiqi aktuallaşacaqdır.

Belə ki, milli hüququn tətbiqi zaman itkisinə və böyük xərclərə səbəb olacaqsa, UNIDROIT Prinsiplərindən irəli gələn həll yolu daha məqbul sayıla bilər.²⁴ Lakin dövlətdaxili məhkəmələr öz milli hüquqlarının (*lex fori*) tətbiqinə daha çox önəm verirlər. Xüsusən də, “hakim hüququ bilir” (*iura novit curia*) prinsipinin beynəlxalq aktlara tətbiq olunmadığı sistemlərdə hakimlər beynəlxalq aktların mübahisəyə tətbiqi üçün onlara istinad edən tərəfin əsaslandırmasını rəhbər tuturlar və əgər bu əsaslandırma edilməzsə, hakimlər öz milli hüquqlarına görə qərar verməkdədirlər.²⁵ Eyni praktika İsveçrə hüquq sistemində mövcuddur.²⁶ Almaniya hüquq sistemində isə qeyri-müəyyənlik halında müəyyənləşdirilə bilinməyən hüquqa ən yaxın hüquq norması tətbiq edilməkdədir.²⁷ Əgər İsveçrə hüququndakı qeyd edilən müddəa *lex fori*-nin tətbiqi imkanlarını artırarsa, Almaniya hüququndakı qeyd edilən müddəa UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiqi imkanını artırır. Belə ki, Prinsiplər *qeyri-müəyyənlik halında müəyyənləşdirilə bilinməyən hüquqa ən yaxın hüquq* kimi tətbiq edilə bilər, çünki onlar beynəlxalq standartlara uyğundur və dövlətdaxili hüquq sistemlərində mövcud olan bir çox konsepsiyayı özündə əks etdirir.²⁸

²⁴ Michael Joachim Bonell, *The Unidroit Principles and Transnational Law*, 2 Uniform Law Review 210, 212 (2000).

²⁵ Michael Joachim Bonell, *Unification of Law by Non-Legislative Means: The UNIDROIT Draft Principles for International Commercial Contracts*, 40 American Journal of Comparative Law 633, 633 (1992).

²⁶ İsveçrə Beynəlxalq Xüsusi Hüquq qanunu, mad. 16.2 (1987).

²⁷ Bonell, yuxarıda istinad 10, 634.

²⁸ Berger, yuxarıda istinad 20, 180.

De Ly UNIDROIT Prinsiplərinin milli hüququn şərhı və tamamlanması halında tətbiqini qeyri-müəyyənlik və hüquqda boşluq halları üçün fərqli dəyərləndirir. Ona görə, qeyri-müəyyənlik halında Prinsiplərdən istifadə edilməməlidir. Məsələn, Fransa hüquq sistemində bu mövqeyə uyğun konkret bir norma olmasa da, Fransa Ali Məhkəməsi malın qiymətinin aşkar şəkildə müəyyənləşdirilə bilinmədiyi alğı-satqı müqavilələrini etibarsız hesab etmişdir və Fransa hüququnda bu məsələ ilə bağlı qeyri-müəyyənlik mövcuddur. Amma bu məqsədlə UNIDROIT Prinsiplərinin 5.1.7-ci maddəsi Fransa hüququ ilə birlikdə tətbiq oluna bilməz. Əksinə olaraq isə, Fransız hüququ ilə tənzimlənməyən məsələlərlə bağlı (məsələn, Prinsiplərin 2.1.17-ci maddəsi (*merger clauses*)) bu mümkündür.²⁹ Praktikada belə fərqləndirmə önəm kəsb etmir.

Doktrinadakı başqa bir fikrə görə, tətbiq olunacaq milli hüquq normalarının konkret mübahisənin həllini təmin edə bilməməsi çox geniş şərh edilməməlidir.³⁰ Lakin Bonellə görə, sadəcə milli hüququnun məsələyə həll yolu gətirə bilmədiyi hallarda deyil, həmçinin milli hüquq normalarının aydın olmadığı və ya beynəlxalq konvensiyalara uyğun olmayan həll yollarının irəli sürüldüyü hallarda da UNIDROIT Prinsiplərindən faydalanılaraq həll yolu tapılmalıdır.³¹ Berger də dövlətdaxili hüquq normalarının beynəlxalq ticarət münasibətlərinə tətbiqinin sadələşdirilməsi üçün vahid bir metodun yaradılmasını və bu məqsədlə UNIDROIT Prinsiplərindən faydalana bilinəcəyini qeyd etmişdir.³²

Baptistaya görə, Prinsiplərin milli hüququn şərhı və tamamlanması məqsədi ilə istifadə olunması kifayət deyil, çünki məhkəmə mübahisələrinin predmeti olmayan məsələlərdə Prinsiplərin müddəalarının tətbiqinə çox nadirən rast gəlinəcəkdir. Hətta qabaqcadan görünə bilinməyəcək hal kimi yeni anlayışlarla bağlı məsələlərdə qanunda bir boşluq ola bilər.³³ Həqiqətən də, milli hüquq normalarının konkret mübahisənin həllini təmin edə bilməməsi dar şərh olunarsa, bu daha çox problemə səbəb olacaqdır və Prinsiplərin tətbiqinə məhdudiyət yaranacaqdır. Amma milli hüquq normalarının aydın olmadığı və ya beynəlxalq konvensiyalara uyğun olmayan həll yollarının irəli sürüldüyü hallarda da yaranmış boşluqların UNIDROIT Prinsipləri vasitəsi ilə doldurulması daha effektiv olacaqdır. Təbii ki, *lex fori-ni* tətbiq edən hakimlər öz milli hüquqlarını Prinsiplərdən irəli gələrək fərqli şəkildə tətbiq etməkdə həvəssiz olacaqlar, amma tətbiq olunacaq hüquq xarici bir ölkənin hüququ olduqda bəzən dil və informasiya azlığı kimi problemlərə görə xarici hüquq natamam və yanlış tətbiq oluna bilər, hərçənd daha dəqiq və ədalətli qərar üçün hakimlərin UNIDROIT Prinsiplərinə müraciət etməsi bu kimi halların qarşısını ala bilər.³⁴

²⁹ Filip De Ly, *A New Approach to International Commercial Contracts The Unidroit Principles of International Commercial Contracts*, XVth International Congress of Comparative Law, 123 (1999).

³⁰ Alejandro M. Garro, *The Contribution of the Unidroit Principles to the Advancement of International Commercial Arbitration*, 3 Tulane Journal of International and Comparative Law 110, 114 (1995).

³¹ Bonell, yuxarıda istinad 24, 213.

³² Berger, yuxarıda istinad 20, 184.

³³ Luiz Olavo Baptista, *"The Unidroit Principles for International Commercial Law Project: Aspects of International Private Law"*, 69 Tulane Law Review 1215, 1220 (1994-1995).

³⁴ Ralf Michaels, yuxarıda istinad 13, 654-656.

İndi isə müxtəlif xarici ölkələrin yerli məhkəmələrin presedentlərinə müraciət edərək Prinsiplərin həqiqətən də milli hüququn təfsiri və ölkədaxili hüququn təfsiri məqsədi ilə istifadə edilməsini əyani şəkildə təsvir edək:

❖ Niderland Ali Məhkəməsi 22 avqust 1995-ci tarixli qərarında, Niderland Mülki Məcəlləsinin müqavilənin ləğvinə dair müddəasını UNIDROIT Prinsiplərinin 7.4.1-ci maddəsində yer alan “borclunun geri ödəmənin bərpa edilməsini tələb etdiyi təqdirdə kreditörün müqaviləyə xitam verə bilməyəcəyi” qaydasına uyğun olaraq tətbiq etmişdir.³⁵

❖ Grenoble Apellyasiya Məhkəməsi (Fransa) 21 yanvar 1996-cı il tarixli qərarında Fransız hüququnda bu məsələ ilə bağlı heç bir tənzimləmə olmamasına baxmayaraq, UNIDROIT Prinsiplərində yer alan standart olmayan müqavilə şərtlərinin tətbiq olunma öncəliyini (maddə 2.1.21) və müqavilə müddələrinin bu müddəanı müqaviləyə daxil etməyi təklif edən tərəfin əleyhinə təfsir edilməsini (*contra proferentem* – maddə 4.6) nəzərdə tutan qaydaları tətbiq etmişdir.³⁶

❖ Birləşmiş Krallıq Apellyasiya Məhkəməsi 17 fevral 2006-cı tarixli *Proforce Recruit Limited v. The Rugby Group Limited* qərarında İngiltərə hüququna zidd olaraq müqavilə müddələrinin təfsiri zamanı tərəflər arasında müqavilədən əvvəlki müzakirələrin də nəzərə alınacağı (maddə 4.3) qaydasını tətbiq etmişdir.³⁷

❖ New South Wales Ali Məhkəməsi 16 iyul 1998-ci il tarixli *Alcatel Australia Ltd. v. Scarcella & Ors* qərarında kirayəçinin yanğın təhlükəsizliyini yoxlamaq məqsədi ilə bələdiyyə səlahiyyətliələrini çağırmasını müqavilənin icrasında vicdanlılığın tələb etdiyi tərzdə hərəkət etmək öhdəliyinə zidd olmadığına qərar verərkən Avstraliya hüququ ilə yanaşı, UNIDROIT Prinsiplərinin 1.7-ci maddəsinə də istinad etmişdir.³⁸ New South Wales Ali Məhkəməsi 1 oktyabr 1999-cu il tarixli *Aiton v. Transfield* qərarında da Avstraliya hüququ ilə yanaşı, UNIDROIT Prinsiplərinin 1.7-ci maddəsinə də istinad etmişdir.³⁹

2. Prinsiplərin beynəlxalq arbitraj məhkəmələri qarışısındakı mübahisələrə tətbiqi

Beynəlxalq arbitraj məhkəmələri tərəfindən də tərəflərin dövlətdaxili hüququ seçdikləri halda UNIDROIT Prinsipləri həmin milli hüququn təfsiri və tamamlanması məqsədi ilə istifadə olunur. Milli hüquq sistemləri və yerli məhkəmələrin onlara verdikləri şərhlər beynəlxalq ticarətin tələbatını ödəməyə kifayət etmədiyindən UNIDROIT Prinsiplərinə ehtiyac zəruridir.⁴⁰ Xüsusən də sığorta və əqli mülkiyyət hüququ sahəsində arbitrlar heyəti tərəfindən Prinsiplərdən çox geniş istifadə edilir.⁴¹ Doktrinada Bonell, arbitrlar heyəti tərəfindən yalnız milli hüququn şərh və tamamlanması üçün yox, birbaşa olaraq

³⁵ Niderland Ali Məhkəməsi, 22.09.1995, No. 15754, *Nederlandse Jurisprudentie* 706/1996, 4078-4092.

³⁶ Grenoble Apellyasiya Məhkəməsi, *Revue de l'Arbitrage* 1997, 87 (24.01.1996).

³⁷ Birləşmiş Krallıq Apellyasiya Məhkəməsi, No. 2006 EWCA Civ 69 (17.02.2006).

³⁸ New South Wales Ali Məhkəməsi, No. NSWSC 483 (16.07.1998).

³⁹ New South Wales Ali Məhkəməsi, No. 996 (01.10.1999).

⁴⁰ Giuditta Cordero-Moss and Daniel Behny, “*The relevance of the UNIDROIT Principles in investment arbitration*”, 19 *Unifrom Law review*, 575, 578 (2014).

⁴¹ Klaus Peter Berger, *International Arbitral Practice and the Unidroit Principles of International Commercial Contracts*, 46 *American Journal of Comparative Law* 130, 139 (1998).

UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiq olunması fikrini irəli sürmüşdür. Xüsusilə də, həmin milli hüququn tərəflərin seçdiyi yox, qanunlar ziddiyyəti qaydalarına (dövlətin kolliziya normaları) uyğun olaraq müəyyənləşdirilməsi halında tərəflərin iradəsi əleyhinə gedildiyi söylənilməyəcək və birbaşa olaraq Prinsiplərə istinad etmək ən uyğun həll yolu olacaqdır. Arbitrlar heyətinin bağlı olduğu bir *lex fori* olmadığından Prinsiplərə istinad edilərək həll yolunun tapılması həm zaman, həm də xərclər baxımından effektiv olacaqdır.⁴²

Beləliklə, tərəflərin tətbiq olunacaq hüquq kimi hər hansı bir milli hüququ seçdikləri halda beynəlxalq arbitraj məhkəmələri tərəfindən Prinsiplərin milli hüququn təfsiri və tamamlanması məqsədi ilə istifadə olunmasına heç bir maneə yaranmır, bu müddəanı beynəlxalq arbitraj məhkəmələrinin aşağıdakı qərarlarına müraciət edildə əyani şəkildə görə bilərik:

❖ 1995-ci il 8240 nömrəli ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi qərarında İsveçrəli və sinqapurlu iddiaçılar ilə belçikalı cavabdehlər arasındakı İsveçrə hüququ ilə tənzimlənən ticarət agentliyi müqaviləsindən irəli gələn xarici valyuta üzrə pul öhdəliyinin valyuta məzənnəsinin müəyyənləşdirilməsi üçün UNIDROIT Prinsiplərinə istinad edilmişdir.⁴³

❖ 1995-ci il 8240 nömrəli ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi qərarının predmeti Mərakeşin dövlət müəssisələrindən biri ilə Amerikan tikinti şirkəti arasındakı mübahisə olmuşdur. Belə ki, müəssisə tikinti şirkətindən müəyyən avadanlıqlar almış və onlar üçün müəyyən bir məbləğ ödəməyi öhdəsinə götürmüşdür. Daha sonra müəssisənin məbləği ödəməməsi və tikinti şirkətinin avadanlıqlarla bağlı sistem yeniləmələrini etməməsi iddiaları ilə bağlı mübahisə arbitrlar heyətinin qarşısına gəlmişdir. Arbitrlar heyəti tətbiq olunacaq hüququn Mərakeş hüquq sistemi olduğunu bəyan etsələr də, UNIDROIT Prinsiplərinə istinad edərək, tikinti şirkətinin ümid etməyə haqqının çatdıqlarının da kompensasiya edilməsinin zəruriliyini qeyd etmişlər.⁴⁴

❖ Eyni şəkildə 1996-cı il 5835 nömrəli ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi qərarında hakimlər heyəti tətbiq olunacaq hüquq kimi beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə tamamlanaraq Küveyt hüququ olduğuna qərar versələr də, Küveyt hüququnun tətbiqi ilə əldə etdikləri nəticənin UNIDROIT Prinsiplərinə tam uyğun olduğunu da qeyd etmişlər. Bu qərarla hakimlər Küveyt hüququndakı təzminatın məhkəmələr tərəfindən hesablanacağına dair müddəanı UNIDROIT Prinsipləri ilə tamamlamışdılar. Hakimlər zərərin hesablanması zamanı müəyyən edilə bilməyən işçi qüvvəsi itkilərini özləri qiymətləndirərək, UNIDROIT Prinsiplərinin 7.4.3-cü maddəsinə uyğun olaraq "tam müəyyən edilə bilməyən zərərin məbləği məhkəmənin qərarı ilə qiymətləndirilir" müddəasından istifadə etmişlər. Hakimlər Küveyt qanunvericiliyinə uyğun olaraq borclunun üzərinə düşən öhdəlikləri yerinə yetirməməsi nəticəsində zərərin məbləğini

⁴² Bonell, yuxarıda istinad 24, 259.

⁴³ ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi, Brüssel, 1995, No. 8240, ICC International Court of Arbitration Bulletin, V. 10, No. 2, 60-62 (1999).

⁴⁴ ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi, Paris, 1997, No. 8264, ICC International Court of Arbitration Bulletin, V. 10, No. 2, 62-65 (1999).

müəyyənləşdirdikdən sonra ödəmə müddəti ərzində faizlərin hesablanmayacağını bəyan etmiş və bu istiqamətdə UNIDROIT Prinsiplərinin 7.4.9-cu maddəsi ilə də öz mövqelərini əsaslandırmışlar.⁴⁵

Bəzən hakimlər qərarlarında dövlətdaxili hüquq normalarının UNIDROIT Prinsiplərindəki tənziqləmə ilə eyni olduğunu qeyd edərək milli hüquq normalarının beynəlxalq ticarət sahəsində qəbul edilə bilən olduğunu və tərəflərin gözləntilərinin də qarşılıqla bilinəcəyini qeyd edirlər.⁴⁶ Beləliklə, hakimlər həm də milli hüququnun tətbiqinə qarşı çıxan tərəfə bununla cavab vermiş olurlar:

❖ 4 sentyabr 1996-cı il tarixli 8540 nömrəli ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi qərarında hakimlər heyəti öz mövqeyini əsaslandırmaq üçün New York hüququ ilə yanaşı, UNIDROIT Prinsiplərinə də istinad etmişlər.⁴⁷

❖ 1996-cı il 8486 nömrəli ICC qərarında hakimlər qiymətlərdəki cüzi artımın qabaqcadan görülməsi mümkün olmayan hal (*hardship*) kimi sayılmayacağını Niderland hüququ və UNIDROIT Prinsiplərinə istinadən əsaslandırmışlar.⁴⁸

❖ 1998-ci il 8223 nömrəli ICC qərarında hakimlər heyəti müqavilədə yer alan təhvil vermə qadağasının tərəflərin dinməz razılığı əsasında dəyişdirilə bilinəcəyini Fransa hüququ ilə yanaşı, UNIDROIT Prinsiplərinə istinadən əsaslandırmışlar.⁴⁹

B. Müqavilə tərəflərinin tətbiq olunacaq hüquq kimi UNIDROIT Prinsiplərini seçməsi halı və prinsiplərin müqavilənin bir hissəsinə çevrilməsinin mümkünlüyü

UNIDROIT Prinsiplərinin preambulasının 2-ci bəndinə görə, müqavilə tərəfləri aralarındakı müqaviləyə UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiq olunacağını qəbul edə bilirlər və bu hal Prinsiplərin tətbiqi əsaslarından biridir.

1. Dövlətdaxili məhkəmələr qarşısında mübahisəyə baxılması halı

Təcrübədə UNIDROIT Prinsiplərinin müqaviləyə tətbiq olunacaq hüquq kimi seçilməsi üçün bir çox maneələr ortaya çıxsada, tərəflərin hər ikisinin eyni vəziyyətdə olduğu (məsələn, maddi baxımdan eyni gücdə olmaları) və onların nə öz ölkələrinin, nə də üçüncü bir ölkənin hüququnun tətbiq olunması barədə razılığa gələ bildikləri kimi hallarda Prinsiplərin tətbiqi imkanı daha çox olur. Amma bu halda belə, dövlətdaxili məhkəmələr tərəfindən Prinsiplərin müqaviləyə tətbiq olunacaq hüquq kimi qəbul edilib-edilməməsi ilə bağlı

⁴⁵ ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi, Roma, 1996, No. 5835, ICC International Court of Arbitration Bulletin, V. 10, No. 2, 34-39 (1999).

⁴⁶ Berger, yuxarıda istinad 41, 141.

⁴⁷ ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi, Paris, 04.09.1996, No. 8540, White&Case International Dispute Resolution, V. 10, 3 (1997).

⁴⁸ ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi, Sürix, 1996, No. 8486, ICC International Court of Arbitration Bulletin, V. 10, No. 2, 69-71 (1999).

⁴⁹ ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi, Paris, 1998, No. 8223, ICC International Court of Arbitration Bulletin, V. 10, No. 2, 58-60 (1999).

mübahisələr yaranır.⁵⁰ Ənənəvi təcrübəyə görə, dövlətdaxili məhkəmələr kolliziya normalarına uyğun öz milli hüquqlarını tətbiq etməkdədirlər. Belə qaydalara görə, tərəflər aralarındakı müqaviləyə tətbiq olunacaq hüquq kimi ancaq dövlətdaxili hüquq sistemlərindən birini seçməlidirlər, çünki UNIDROIT Prinsipləri öhdəlik və müqavilə hüququnun ancaq ümumi hissəsini tənzimlədiyi üçün özlüyündə bir hüquq (sistem mənasında) hesab oluna bilməz.⁵¹ Həmçinin kolliziya normalarının tətbiqi zamanı imperativ normaların tətbiqinin ilkinliyi (Prinsiplərin 1.4-cü maddəsi) də bu mövqeni təsdiqləməyə kifayət edir. Ən vacib məqam isə odur ki, UNIDROIT Prinsiplərinin arxasında ona ənənəvi mənada “hüquq” adı verə biləcək bir suveren güc yoxdur.

Praktikada formalaşmış mövqeyə görə, tərəflər UNIDROIT Prinsiplərini müqavilənin məzmununa daxil etdikləri halda (*incorporation*) onlar Prinsipləri müqavilənin bir hissəsinə çevirmiş olurlar, amma bu halda belə yerli məhkəmələr tətbiq olunacaq hüquq kimi kolliziya qaydalarına uyğun olaraq dövlətdaxili hüququ qəbul edə bilər.⁵² Prinsiplər isə yalnız həmin dövlətdaxili hüququn imperativ normalarına zidd olmadıqları həddə tətbiq oluna bilərlər.⁵³ Əks mövqedəki müəlliflərin də fikrini nəzərə aldıqdan sonra hesab edirik ki, Prinsiplərin bu cür tətbiqi ilə razılaşmaq mümkündür.

Doktrinada çox az da olsa, bəzi müəlliflər UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiq olunacaq hüquq kimi seçildiyi halda yerli məhkəmələr tərəfindən birbaşa tətbiq edilməli olmasını hesab edirlər. Vischerə görə, beynəlxalq xarakterli müqavilə münasibətlərində tərəflərin iradə azadlığı hüquq seçimi baxımından da keçərlidir və tərəflərə bu məsələdə heç bir məhdudiyət tətbiq edilmir.⁵⁴ Digər bir mövqeyə görə, tərəflər hətta daha da irəli gedərək özlərinin milli hüquqlarına zidd ola biləcək müddəaları belə müqavilələrində nəzərdə tuta bilər, onlar müqavilələrinə tətbiq olunacaq hüququ seçməkdə tam sərbəstdirlər və bu istiqamətdə hansısa milli hüququn tətbiqində israr edilməsi tutarlı deyil.⁵⁵

Təcrübədə isə UNIDROIT Prinsiplərinin müqaviləyə tətbiq olunacaq hüquq kimi seçildiyi və yerli məhkəmələrin buna etibar etdiyi qərarlara çox nadirən rast gəlinir, məsələn:

❖ St. Gallen Ticarət Məhkəməsi (İsveçrə) 12 noyabr 2004-cü il tarixli qərarında UNIDROIT Prinsiplərinin “beynəlxalq xarakterli tam adekvat qaydalar bütövü” olduğunu qeyd edərək Prinsipləri İsveçrə hüququndan üstün tutaraq tətbiq etmiş⁵⁶, amma İsveçrə Apellyasiya Məhkəməsi (*Bundesgericht*) 20 dekabr 2005-ci il tarixli qərarı ilə Ticarət Məhkəməsinin bu qərarını ləğv etmişdir.⁵⁷

⁵⁰ Johanna Hoekstra, *The Normative Influence of the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts on Courts*, Vindobona Journal of International Commercial Law and Arbitration, 9-12 (2019).

⁵¹ Bonell, yuxarıda istinad 25, 630.

⁵² Hoekstra, yuxarıda istinad 50, 12-13.

⁵³ Bonell, yuxarıda istinad 25, 630.

⁵⁴ Frank Vischer, *The Relevance of the Unidroit Principles for Judges and Arbitrators in Disputes Arising out of International Contracts*, 1 European Journal of Law Reform 210, 212 (1999).

⁵⁵ Russell J. Weintraub, *Lex Mercatoria and the Unidroit Principles of International Commercial Contracts*, Transnational Publishers Inc., 153, (2001).

⁵⁶ Michael Joachim Bonell, *The Unidroit Principles in Practice*, 1084 (2006).

⁵⁷ Yenə orada, 1126.

❖ Niderland Ali Məhkəməsinin 24 noyabr 1995-ci il tarixli qərarına predmet olmuş mübahisədə iddiaçı investorlar UNIDROIT Prinsiplərinin 7.3.1-ci maddəsinə istinad edərək Niderland hüququnun əksinə müqavilənin ləğv edilməsinin yalnız son halda - əgər digər tərəfin zərərin əvəzini başqa cür ödəyə bilmədiyi halda mümkün olacağını irəli sürsələr də, məhkəmə bu arqumenti qəbul etməmişdir.⁵⁸ Onu da qeyd edək ki, Niderland Ali Məhkəməsinin bu qərarı doktrinada bir çox tənqidlərə məruz qalmışdır, buna səbəb isə hakimlərin nəinki UNIDROIT Prinsiplərinin müddəalarını, eləcə də digər ölkələrdə bu istiqamətdə formalaşmış təcrübəni nəzərə almamaları olmuşdur.⁵⁹

2. Beynəlxalq arbitraj məhkəmələri qarşısındakı mübahisələrə tətbiq

Tərəf iradəsinə əsaslanan arbitraj mühakiməsində tərəflərin aralarındakı mübahisələrə tətbiq olunacaq hüququ seçmə azadlığının olduğu aşkardır. Bu məqsədlə arbitrajla bağlı milli qanunların və beynəlxalq arbitraj qaydalarının hamısında tərəflərin hüquq seçimi etdiyi halda hakimlərin tərəflərin seçdiyi həmin hüququ tətbiq edəcəyi nəzərdə tutulmuşdur.⁶⁰ Beləliklə, arbitraj məhkəmələri tərəfindən mübahisəyə baxılarkən əsas olan məsələ, beynəlxalq hüquqi aktların tətbiq olunacaq hüquq kimi seçildiyi halda onların dövlətdaxili hüquqdan avtonom olaraq tətbiq edilib-edilməməsi ilə bağlıdır.

Arbitrlar heyəti müəyyən bir milli hüquq sistemi ilə bağlı deyildirlər və onların qərarlarının dövlət məhkəmələrinin qərarlarından fərqli prinsip və qaydalarla əsaslandırılı biləcəyi tendensiyası olduqca aktuallaşmaqdadır.⁶¹ Arbitrlar heyətinin səlahiyyət yurisdiksiyası tərəf iradəsinə və bu tərəf iradəsinə dəyər verən hüquq normalarına əsaslanır. Dövlətdaxili məhkəmələrdə isə bu məsələ bir qədər fərqlidir, belə ki məhkəmə hakimiyyəti dövlət hakimiyyətinin bir qolu olmaqla onun suverenliyinin ayrılmaz bir parçasıdır. Arbitrlar heyəti hansısa bir dövlətin adından mübahisəyə baxmadıqları üçün hansısa bir dövlətin hüququ ilə də (*lex fori*) bağlı deyillər. Yəni onların tətbiqinə məcbur olduqları hansısa *lex fori* və ya kolliziya normaları yoxdur.

UNCITRAL Arbitraj Qaydalarının 28.1-ci maddəsinə əsasən, *arbitrlar heyəti tərəflər arasındakı mübahisənin həllinə tərəflərin seçdikləri hüquq qaydalarını tətbiq edəcəklər (...)*. İsveçrə Beynəlxalq Xüsusi Hüquq Qanununun 187-ci maddəsinə görə, *arbitrlar heyəti tərəflərin seçdiyi hüquq qaydalarını tətbiq edəcəkdir*. 1996-cı il tarixli İngiltərə Arbitraj Qanununun 46-cı maddəsinə görə, *arbitrlar heyəti mübahisəni tərəflərin mübahisələrinin həlli üçün seçdiyi hüquq qaydalarına uyğun həll edəcəklər*. London Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi Qaydalarının 22/3 maddəsinə əsasən, *arbitrlar heyəti tərəflərin mübahisəyə tətbiq üçün seçdikləri hüququ yaxud hüquq qaydalarını tətbiq edəcəklər*. Amerika Arbitraj Assosiasiyasının Arbitraj

⁵⁸ Niderland Ali Məhkəməsi, No. 15754 (22.11.1995), *Nederlandse Jurisprudentie* 1996, No. 706, 4078-4092.

⁵⁹ De Ly, yuxarıda istinad 29, 215.

⁶⁰ Nigel Partasides, Martin Blackaby and Alan Hunter, "Law and Practice of International Commercial Arbitration", Sweet & Maxwell, 95 (2004).

⁶¹ Friedrich K. Juenger, *The Need for a Comparative Approach to Choice-of-Law Problems*, 73 *Tulane Law Review* 1320, 1329 (1999).

Qaydalarının 28-ci maddəsinə görə, *arbitrlar heyəti tərəflərin seçdiyi maddi hüququ və ya hüquq qaydalarını tətbiq edir.*

Bütün bunlara görə də müqavilə tərəflərinin tətbiq olunacaq hüquq kimi UNIDROIT Prinsiplərini seçdikləri halda arbitraj məhkəmələri tərəfindən mübahisələrin həllinə ilk olaraq Prinsiplərin tətbiq edilməsi üçün heç bir maneə qalmır və bir çox qərarlarda da arbitrlar heyəti tərəfindən Prinsiplər bu cür tətbiq edilmişdir. Ona görə də daha ağılabatan olar ki, müqavilə tərəfləri tətbiq olunacaq hüquq kimi UNIDROIT Prinsiplərini seçdikdə öz müqavilələrində yaranacaq mübahisələrin həlli üçün arbitraja müraciət edilməsini qərarlaşdırsınlar.

C. Hüququn ümumi prinsiplərinin və “*lex mercatoria*”nın tətbiq olunacaq hüquq kimi seçildiyi halda UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiqi imkanları

UNIDROIT Prinsiplərinin preambulasının 3-cü bəndinə görə, tərəflər müqavilələrinə tətbiq olunacaq hüquq kimi hüququn ümumi prinsiplərini və ya *lex mercatorianı* yaxud bənzər hüquq qaydalarını seçdikləri halda da UNIDROIT Prinsipləri tətbiq oluna bilər.

UNIDROIT Prinsiplərinin bu halda necə tətbiq olunacağını başa düşmək üçün ilk olaraq *lex mercatoria-nın* nə olduğu və onun müasir hüquqda hansı rolu oynadığını izah etmək lazımdır.

1. “*Lex mercatoria*” nədir və müasir hüquqdakı yeri

Lex mercatoria (ən qısa şəkildə izah etsək, beynəlxalq ticarət hüququ sahəsində mövcud olan işgüzar adətlərin toplusu) konsepti XX əsrdə Eduard Lambert, Clive Schmitthoff, Berthold Goldman və Philippe Kahn tərəfindən formalaşdırılmışdır. 1920-ci illərin sonunda Eduard Lambert beynəlxalq ticarətin sadəcə dövlətdaxili hüquq və yerli məhkəmələr tərəfindən idarə edilə bilinməyəcəyini və arbitraj yurisdiksiyalarının artıq özünəməxsus bir hüquq sistemini (*droit corporatif international*) yaratdığını ifadə etmişdir. 1954-cü ildən sonra Clive Schmitthoff beynəlxalq müqavilələr, harmonizasiyalaşdırılmış prinsiplər və qaydaların vacibliyinə (*new law merchant*) və bunların ICC kimi beynəlxalq qurumlar tərəfindən formalaşdırılaraq inkişaf etdirilməsinə diqqəti cəlb etmişdir. Bu qaydaların tərəflər üçün bağlayıcılığı elə onların özlərinin iradəsindən asılıdır. Eyni dövrdə Berthold Goldman *lex mercatorianın* mənbələri kimi beynəlxalq maddi hüquq normalarını, ticarət adətlərini, müqavilələri, hüququn ümumi prinsiplərini göstərmiş və beynəlxalq arbitrajın təcrübəsinə istinad edərək *lex mercatorianın* ənənəvi mənada bir hüquq olduğunu iddia etmişdir. Philippe Kahn sosial aspektdən çıxış edərək treydlərin özlərinin artıq formalaşmış bir cəmiyyət olduğunu və hər bir cəmiyyət kimi treydlərin də özləri üçün hüquq qaydaları yarada biləcəklərini, həmçinin işgüzar ticarət adətlərinin, müqavilələrin ümumi şərtlərinin və hüququn ümumi prinsiplərinin onlar tərəfindən *lex mercatoria* adı altında formalaşdırılmış hüquq olduğunu qeyd etmişdir.⁶²

⁶² De Ly, yuxarıda istinad 29, 208-216.

Lex mercatoria konsepti universal xarakterə malikdir. *Lex mercatorianın* universal xarakteri özünü onda göstərir ki, bu konsept həm dünyanın müxtəlif hüquq sistemlərində, həm də beynəlxalq tranzit ticarətində formalaşan təcrübəni və işgüzar adətləri özündə əks etdirir.⁶³ Belə ki, beynəlxalq ticarət inkişaf etdikcə onun müxtəlif sahələrində yeni işgüzar adətlər və yeni konsepsiyalar formalaşır və ICC, UNCITRAL kimi qurumlar isə bütün bunları müəyyən edərək onların kodifikasiyası istiqamətdə mühüm işlər görürlər.

Lex mercatorianın bir konsept kimi məzmunu və mənbələri hələ də doktrinada mübahisəlidir. Amma ümumi olaraq beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən hazırlanmış konvensiyalar (CISG, FIDIC kimi), hüququn ümumi prinsipləri, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən formalaşdırılmış prinsip, qayda, şərt, model müqavilələr, tövsiyələr, arbitraj qərarları, işgüzar ticarət adətləri (*international customs and trade usages*) *lex mercatoria-nın* mənbəyi hesab oluna bilər.

Lex mercatorianın müasir hüquqdakı yerinə gəldikdə isə bu haqda iki fərqli yanaşma mövcuddur. Birinci qrupa daxil olanlara görə, *lex mercatorianın* hüquqi qüvvəsi dövlətin qanunvericilik səlahiyyətindən deyil, kommersiya birliklərinin və dövlət qurumlarının *lex mercatorianı* müstəqil qaydalar kimi tanımasından irəli gəlir (*autonomous view*). Və onlara görə, *lex mercatoria* müqaviləyə tətbiq oluna biləcək müstəqil bir hüquq kimi qəbul edilə bilər. İkinci və azlıq təşkil edən qrupa görə isə, *lex mercatoria* öz hüquqi qüvvəsini qanunvericilik gücündən almadığı üçün müstəqil bir hüquq kimi heç bir müqaviləyə tətbiq edilə bilməz (*positivist view*).⁶⁴

2. UNIDROIT Prinsiplərinin “*lex mercatoria*”ya münasibətdə təcrübədə tətbiqi imkanları

Müasir beynəlxalq praktikada isə *lex mercatorianın* bir konsept kimi müstəqil hüquqi qüvvəsi və varlığı qəbul edilməkdədir. Artıq onun xarakteri haqqındakı mübahisələr öz yerini onun necə tətbiq ediləcəyi məsələsinə buraxmışdır. Bəzi müəlliflərə görə, UNIDROIT Prinsiplərini *lex mercatorianın* beynəlxalq kommersiya müqavilələrinin ümumi hissəsinə aid qaydalar bütövü kimi xarakterizə etmək olar.⁶⁵ Amma, UNIDROIT Prinsiplərinin tamamilə, yaxud bütövlükdə *lex mercatorianın* bir parçası olması hələ də doktrinada mübahisəlidir.

UNIDROIT Prinsiplərinin preambulasının 3-cü bəndinə baxmayaraq, doktrinada hakim olan mövqe ondan ibarətdir ki, tərəflər tətbiq olunacaq hüquq kimi hüququn ümumi prinsiplərini və ya *lex mercatorianı* seçdikləri halda Prinsiplər birbaşa olaraq tətbiq edilə bilməz.⁶⁶ Lakin artıq məqalənin ilk hissəsində

⁶³ Felix J. Dasser and Harold Berman, *The ‘New’ Law Merchant and the ‘Old’: Sources, Content, and Legitimacy*, Juris Publishing Inc. revised edition, 54 (1998).

⁶⁴ Ralf Michaels, “*The True Lex Mercatoria: Law Beyond the State*”, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 448-450 (2008).

⁶⁵ Whited, C.M., *The Unidroit Principles of International Commercial Contracts: An Overview of Their Utility and the Role They Have Played in Reforming Domestic Contract Law around the World*, 167 *ILSA Journal of International and Comparative Law* 174, 177 (2011).

⁶⁶ Gabriel, H., *The UNIDROIT Principles of International Contracts as a Basis for Teaching Law Reform and Other Legal Skills in the Course on Transnational Law*, *ELTE Law Journal* 122, 125 (2015).

UNIDROIT Prinsiplərinin xarakterini araşdırarkən biz müşahidə etmişdik ki, onların da arxasında hansısa bir dövlətin qanunverici hakimiyyətinin gücü yoxdur, onlar beynəlxalq kommertiya müqavilələrinə tətbiq olunacaq qaydalar kimi yüzlərlə ölkənin hüquq sistemi araşdırılaraq uzun müddət ərzində hazırlanmış və qəbul edilmişdir. Buna görə də bəzi müəlliflər düşünür ki, Prinsiplər zaman keçdikdən sonra formalaşaraq *lex mercatorianın* bir hissəsi ola bilərlər, ona görə də Prinsiplər bu halda belə yerli məhkəmələrin hakimləri və beynəlxalq arbitrlar heyəti tərəfindən birbaşa tətbiq edilməlidir.⁶⁷

UNIDROIT Prinsiplərinin tərəflər tətbiq olunacaq hüquq kimi hüququn ümumi prinsiplərini və ya *lex mercatorianı* seçdikləri halda tətbiq olunmasının ümumi əsas səbəbləri aşağıdakılardır: 1. Dövlətdaxili hüquq sistemlərindən fərqli olaraq, UNIDROIT Prinsiplərinin hazırlanması zamanı beynəlxalq ticarət münasibətlərində ən çox ortaya çıxan problem və ziddiyyətlər nəzərə alınmışdır ki, bu da onları beynəlxalq kommertiya hüququnun bir mənbəyi edir;⁶⁸ 2. Eyni zamanda Prinsiplər tərəflər arasında və müvafiq sahədə üstünlük təşkil edən işgüzar adətlərə də əhəmiyyət verir (Prinsiplərin 1.9-cu maddəsi); 3. Artıq qeyd etdiyimiz kimi Prinsiplər çox sadə dildə yazılmış, ancaq ekspertlərin başa düşə biləcəyi latın dilindəki ifadələrdən istifadə olunmamış, eyni zamanda dünyanın bir çox dillərinə tərcümə olunmuş, həmçinin Prinsiplərin dərc olunması ilə birlikdə onların kommentariyası da çox sadə dildə dərc olunmuşdur ki, bu da treyderlərin onları başa düşməsinə və tətbiq etməsinə kömək edir; 4. Tərəflər sadəcə öz iradələri əsasında Prinsipləri müqavilələrinə tətbiq etməyə qərar verə bilərlər, bununla da onlar özlərinə yad olan hansısa dövlətdaxili hüququn səbəb ola biləcəyi sürprizlərdən özlərini sığortalamış ola bilərlər; 5. Digər yandan hüququn ümumi prinsipləri və ya *lex mercatorianın* tətbiqi zamanı arbitrlar heyəti bir sıra sosial, iqtisadi, siyasi faktorlar və arbitrajın bəzi əvvəlki qaydalarını nəzərə almalı və onları diqqətlə araşdırmalı olurlar, lakin bu halda Prinsiplərin tətbiq olunması həm əlavə vaxt itkisinin, həm də artıq xərclərin qarşısını alacaqdır⁶⁹; 6. Onsuz da UNIDROIT Prinsiplərinin hazırlanması zamanı hüququn ümumi prinsipləri nəzərə alınmış və UNIDROIT Prinsiplərinin mətni özündə onları sistemli şəkildə əks etdirir.

Bortolotti UNIDROIT Prinsiplərinin hazırda bütövlükdə *lex mercatorianın* bir hissəsi kimi tətbiq edilə bilinməyəcəyi fikrindədir. Çünki Prinsiplərdəki bütün tənziqləmələr ümumi tənziqləmə xarakterində deyil. Ona görə ümumi müddəalarla yanaşı, beynəlxalq ticarətin keyfiyyətini artırmaq məqsədi ilə də Prinsiplərdə bəzi müddəalar öz əksini tapmışdır, məsələn *gross disparity* və *hardship* kimi institutlar beynəlxalq kommertiya hüququnda hamılıqla tanınan və *lex mercatoria* tərəfindən də qəbul edilən xarakterə malik deyildir. Bortolottiyə görə, UNIDROIT Prinsiplərini *lex mercatorianın* bir hissəsi kimi tətbiq etmək istəyən hakim tətbiq etmək istədiyi müddəanın tərəflərin gözləntilərini

⁶⁷ Viscasillas, yuxarıda istinad 12, 398.

⁶⁸ Yenə orada, 399.

⁶⁹ Klaus Peter Berger, *The Lex Mercatoria Doctrine and the Unidroit Principles of International Commercial Contracts*, 28 Law & Policy in International Business 978, 978 (1997).

qarşılaşmağa kifayət etməsinə və beynəlxalq kommertiya hüququnda hamılıqla tanınan xarakterə malik olmasına diqqət yetirməlidir.⁷⁰ Boele-Woelki də Prinsiplərin hazırda *lex mercatorianın* bir parçası olmadığını, lakin milli məhkəmələrin hakimləri və beynəlxalq arbitrlar tərəfindən tətbiqlərinin davam edəcəyi halda gələcəkdə bunun mümkün olacağını qeyd etmişdir.⁷¹ Eyni mövqedə olan Ferrari isə Prinsipləri *lex mercatorianın* tərkib hissəsi kimi tətbiq etməyən hakimlərin buna məcbur olmadığı kimi, səbəb göstərməyə də borclu olmadığını qeyd etmişdir.⁷² Vischer də *lex mercatorianın* doqmatik və sistemli xarakterə malik olmadığını və onun kodifikasiya edilməsinə ehtiyacın olduğunu vurğulamış, amma bu səbəbdən UNIDROIT Prinsiplərinin yeni *lex mercatoria* kimi qəbul edilə bilinməyəcəyini qeyd etmişdir.⁷³ Derains isə bu mövzudakı bütün müzakirə və müqayisələri başqa yönə istiqamətləndirmişdir. Ona görə, UNIDROIT Prinsiplərinin *lex mercatorianın* bir hissəsi olub-olmaması yaxud onun yeni *lex mercatoria* sayılıb-sayılmamasının bir o qədər də praktiki əhəmiyyəti yoxdur. Əsas diqqət yetirilməli olan məsələ, tərəflərin müqavilələrinə tətbiq olunacaq hüquq kimi *lex mercatorianı* seçməklə hansı məqsədə çatmaq istəmələridir; müqavilədə hüquq seçimi ilə bağlı müddəanın milli hüququn tətbiqinin qarşısını almaqla yanaşı, UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiqinə imkan yaradıb-yaratmaması müzakirə olunmalıdır.⁷⁴

1998-ci il 9029 nömrəli ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi qərarında arbitrlar heyəti UNIDROIT Prinsipləri və *lex mercatoira* arasında heç bir əlaqə formalaşmadığından Prinsiplərin tətbiqindən imtina etmişlər.⁷⁵

1997-ci il 8873 nömrəli ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi qərarına predmet olmuş mübahisədə Fransız şirkət ilə ispan şirkət Mərakeşdə yol tikintisi ilə bağlı razılığa gəlmiş, lakin Mərakeşdəki siyasi məsələlərə görə ispan şirkət tikintini gecikdirmişdir. Tərəflər müqavilələrində arbitraj bəndi müəyyənləşdirmişlər və müqaviləyə tətbiq olunacaq hüquq kimi İspaniya hüquq sistemini seçmişlər. İspaniya tərəfi özünü onunla müdafiə etmişdir ki, Mərakeşdə baş verən hadisələr UNIDROIT Prinsipləri ilə də tənzimlənən qabaqcadan görünə bilinməyəcək hal (hardship) hesab olunmalıdır. Arbitrlar heyəti 1961-ci il Avropa Konvensiyasının VII maddəsini və ICC arbitraj qaydalarının 17-ci maddəsini rəhbər tutaraq zəruri olduqda hakimlərin beynəlxalq işgüzar adətləri tətbiq etmək təşəbbüsünə malik olduqlarını qeyd etmişlər. Amma onlar *hardship*-lə bağlı tənzimləmənin yalnız UNIDROIT Prinsiplərində olması ilə kifayətlənməyərək bu arqumenti qəbul

⁷⁰ Fabio Bortolotti, *The Unidroit Principles and the Arbitral Tribunals*, 1 Uniform Law Review 150, 150 (2000).

⁷¹ Katharina Boele-Woelki, *Terms of Co-Existence: The CISG and the Unidroit Principles*, Kluwer Law International 214, 214 (2001).

⁷² Franco Ferrari, *Defining the Sphere of Application of the 1994 'Unidroit Principles of International Commercial Contracts'*, 69 Tulane Law Review 330, 330 (1994-1995).

⁷³ Vischer, yuxarıda istinad 54, 328.

⁷⁴ Yves Derains, *The Role of the Unidroit Principles in International Commercial Arbitration (1): A European Perspective*, Unidroit Principles of International Commercial Contracts Reflections on Their Use in International Arbitration, Special Supplement – ICC International Court of Arbitration Bulletin, 127 (2002).

⁷⁵ ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi, Roma, 1998, No. 9029, ICC International Court of Arbitration Bulletin, V. 10, No. 2, 88-96 (1999).

etməmiş və UNIDROIT Prinsiplərini *lex mercatorianın* bir hissəsi kimi tətbiq etməkdən imtina etmişlər.⁷⁶

Beləliklə, UNIDROIT Prinsiplərinin *lex mercatorianın* bir hissəsi olub-olmaması, onun yeni *lex mercatoria* olub-olmaması istiqamətində mübahisələrin olduğu və *lex mercatoria* konseptinin məzmunu və mənbələri tam müəyyən olmadığı, həmçinin bu konseptin systemsiz olması səbəblərinə görə müqavilə tərəflərinə tövsiyə olunan odur ki, onlar öz müqavilələrinə tətbiq olunacaq hüquq kimi *lex mercatoria* kimi systemsiz və mücərrəd bir konsepti seçmək yerinə beynəlxalq kommersiya müqavilələri üçün sistemli qaydalar bütövü olan UNIDROIT Prinsiplərini seçsinlər.

D. Müqavilə tərəflərinin tətbiq olunacaq hüquq kimi heç bir hüququ seçmədikləri halda UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiqi imkanları

UNIDROIT Prinsiplərinin preambulasına əsasən, tərəflər müqavilələrinə tətbiq olunması üçün hüquq seçimi etmədikləri halda da UNIDROIT Prinsipləri tətbiq oluna bilər. Bunun necə mümkün olub-olmayacağı isə aşağıdakı başlıqlarda izah olunacaq.

1. Dövlətdaxili məhkəmələr qarşısındakı mübahisələrə tətbiq

Müqavilə tərəfləri tətbiq olunacaq hüquqla bağlı heç bir seçim etmədikləri halda mübahisə yarandıqda hansı hüququn tətbiq olunacağına müvafiq normaların göstərişlərinə əsasən mübahisəyə baxmalı olan dövlətdaxili məhkəmələr yaxud arbitraj məhkəmələri qərar verəcəklər.

Avropa İttifaqının "Müqavilə öhdəliklərinə tətbiq olunacaq hüquq haqqında" I Roma Reqlamenti adlı sənədinin 4/1-ci maddəsinə əsasən, tətbiq olunacaq hüquq: *malların alışı-satqısı müqavilələrində* satıcının daimi fəaliyyət göstərən orqanının olduğu yerin hüququ; *xidmətlərin göstərilməsinə dair müqavilələrdə* xidmətləri göstərməli olan şəxsin daimi fəaliyyət göstərən orqanının olduğu yerin hüququ; *daşınmaz əmlakın altı aydan az müddətə xüsusi məqsədlər üçün icarəyə verilməsində* icarəçi fiziki şəxsdirsə, icarəyə verənin olduğu yerin hüququ; *françayzing müqavilələrində* françayzing alanın olduğu yerin hüququ; *konsessiya müqavilələrində* konsessionerin olduğu yerin hüququ; *malların açıq hərracda satılması* halında, müəyyən edilə bilindiyi halda açıq hərracın keçirildiyi yerin hüququ hesab ediləcəkdir. Həmçinin 4/2-ci maddəyə əsasən, əgər müqavilə 4/1-ci maddədə sadalanan müqavilələrdən heç biri deyilsə, yaxud 4/1-ci maddədə nəzərdə tutulmuş müxtəlif müqavilələrin ünsürlərini əhatə edən müqavilədirsə (qarışıq müqavilə), konkret öhdəlik üzrə borclu kimi çıxış edən tərəfin (*the party required to effect the characteristic performance of the contract*) olduğu yerin hüququ tətbiq olunacaq. Amma 4/4-cü maddəyə əsasən, əgər 4/1 və 4/2-ci maddələrə əsasən tətbiq olunacaq hüquq müəyyən etmək mümkün olmur, müqaviləyə "daha çox əlaqəli ölkənin hüququ" (*the law of the country with which it is most closely connected*) tətbiq olunacaqdır. Həmçinin 4/3-cü maddədə hakimlərə bu istiqamətdə

⁷⁶ ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi, Paris, 1997, No. 8873, ICC International Court of Arbitration Bulletin, V. 10, No. 2, 78-81 (1999).

səlahiyyət tanınır. Əgər müqavilənin başqa ölkənin hüququ ilə daha çox əlaqəli olduğu müqavilənin özündən aşkar şəkildə irəli gəlsə, hakim həmin ölkənin hüququnu tətbiq edə bilər. Beləliklə, Roma Reqlamentində müəyyənləşdirilmiş bu qaydalar, xüsusən də “daha çox əlaqəli ölkənin hüququ”nun tətbiq olunması qaydası üzv dövlətlərin məhkəmələrində hakimlərə tərəflərin hüquq seçimi etmədikləri halda beynəlxalq hüquq normalarını (UNIDROIT Prinsipləri kimi) daha çox əlaqəli hüquq kimi tətbiq etməyə mane olur.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Avropa İttifaqına üzv olmayan ölkələrdə də məsələyə yanaşma adı çəkilən reqlamentdəki yanaşmadan çox da fərqli deyil. İsveçrə Beynəlxalq Xüsusi Hüquq Qanununun 117-ci maddəsinə əsasən, tərəflərin müqaviləyə tətbiq olunacaq hüquqla bağlı heç bir seçim etmədikləri halda yaranmış mübahisə müqavilənin daha çox əlaqəli olduğu ölkənin hüququ tətbiq olunacaqdır.

Doktrinada bu istiqamətdə xeyli əks mövqelər formalaşmışdır. Bu mövqedən çıxış edən bir sıra müəlliflər hesab edirlər ki, daha çox əlaqəli hüquq kimi ancaq müəyyən ölkələrin yerli hüquqlarının tətbiq olunması UNIDROIT Prinsipləri kimi sistemli qaydalar bütövünə haqsızlıqdır, hansı ki yüzlərlə ölkənin hüquq sistemi nəzərə alınaraq hazırlanıb. Beynəlxalq xarakterli kommertiya müqavilələrinə tətbiq baxımdan daha yaxın əlaqəli hüquq dedikdə, mübahisənin predmeti olan hadisələrin bir ölkənin hüquq sistemi ilə olan coğrafi əlaqələri ilə yanaşı, həm də belə bir hüququn beynəlxalq ticarətin tələbləri ilə nə qədər uzlaşdığı, tərəflər arasındakı müqaviləni hansı dərəcədə tənzimləyə bilməsi də nəzərə alınmalıdır. Başqa sözlə, beynəlxalq kommertiya müqavilələri baxımdan *daha çox əlaqəli hüquq* bu istiqamətdəki işgüzar adətlər nəzərə alınaraq hazırlanmış olan, tərəflərin rahatlıqla müraciət edərək başa düşə biləcəyi, irəli sürdüyü həll yollarının tərəflər üçün qabaqcadan aydın olacağı bir hüquq olmalıdır. Yəni, UNIDROIT Prinsipləri də *daha çox əlaqəli hüquq* kimi tərəflərin hüquq seçimi etmədikləri halda tətbiq oluna bilər.⁷⁷ Fikrimizcə, bu mövqenin müəlliflərinin fikirləri ilə razılaşmaq olar.

Amma təcrübədə *daha çox əlaqəli hüquq* kimi UNIDROIT Prinsipləri, demək olar ki, tətbiq edilmir. Bu istiqamətdə olan praktika onu göstərir ki, hüquq seçimi edilmədiyi halda yerli məhkəmələr müqavilənin daha çox əlaqəli olduğu ölkənin hüququnu tətbiq olunacaq hüquq kimi seçirlər. Amma Grenoble Apellyasiya Məhkəməsi (Fransa) 24 yanvar 1996-cı il tarixli qərarında müqavilə tərəflərinin heç bir hüquq seçimi etmədikləri halda UNIDROIT Prinsiplərini tətbiq etmiş, lakin bunun səbəbini izah etməmişdir.⁷⁸

2. Beynəlxalq arbitraj məhkəmələri qarşısındakı mübahisələrə tətbiq

Tərəflərin hüquq seçimi etmədikləri halda mübahisə beynəlxalq arbitrajın qarşısına gəldikdə məsələ daha da çətinləşəcəkdir. *Cumulative methoda* görə mübahisə ilə aidiyyəti olan bütün kolliziya normalarının eyni bir hüququ tətbiq olunacaq hüquq kimi göstərdiyi halda hakimlər bu hüququ tətbiq edə bilərlər. *Voie direct - direct reference* adlı metoda görə isə hakimlər heç bir kolliziya

⁷⁷ Patrick H. Glenn, *An International Private Law of Contract*, Transnational Publishers Inc., 63 (2001).

⁷⁸ Grenoble Apellyasiya Məhkəməsi, *Revue de l'Arbitrage*, 1997, 7 (24.01.1996).

normalarına istinad etmədən tətbiq oluna biləcək daha çox əlaqəli hüququ özləri seçə bilərlər.⁷⁹ UNCITRAL Arbitraj Qaydalarının 28/2-ci maddəsinə əsasən tərəflər hüquq seçimi etmədikləri halda hakimlərin uyğun gördüyü kolliziya normalarının təyin etdiyi hüquq tətbiq ediləcəkdir. 1961-ci il Avropa Konvensiyasının VII/1 maddəsinə görə, tərəflər hüquq seçimi etməmişlərsə, hakimlərin mübahisənin növünə görə uyğun gördükləri kolliziya normaları əsasında seçiləcək hüquq tətbiq ediləcək.

Doktrinada isə tərəflərin hüquq seçimi etmədikləri halda UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiq olunması ilə bağlı bir çox əsaslandırma mövcuddur. UNIDROIT Prinsiplərinin hüquq seçimi edilmədiyi halda tətbiq olunma səbəbləri kimi aşağıdakılar göstərilir: 1. Mübahisə zamanı daha çox əlaqəli hüququn müəyyənəşdirilməsi ilə bağlı zaman və əmək sərfiyyatının qarşısı alınacaqdır; 2. Milli hüquq normaları konkret bir dövlətdaxili münasibətlər və adətlər nəzərə alınaraq hazırlandığından beynəlxalq ticarətə tətbiq zamanı tərəflərin gözləntiləri qarşılanmaya bilər; 3. UNIDROIT Prinsipləri bir çox dövlətdaxili hüquqdakı həll yollarının araşdırılması və təhlili nəticəsində hazırlandığı üçün konkret mübahisənin həlli üçün daha effektiv həll yolunu irəli sürməsi qaçılmazdır⁸⁰; 4. Artıq qeyd etdiyimiz kimi Prinsiplər çox sadə dildə yazılmış, ancaq ekspertlərin başa düşə biləcəyi latın dilindəki ifadələrdən istifadə olunmamış, eyni zamanda dünyanın bir çox dillərinə tərcümə olunmuş, həmçinin Prinsiplərin dərc olunması ilə birlikdə onların kommentariyası da çox sadə dildə dərc olunmuşdur.

İndi isə beynəlxalq arbitraj məhkəmələrinin praktikasına müraciət edərək tərəflərin öz müqavilələrində tətbiq olunacaq hüququ seçmədikləri halda arbitrlar heyəti tərəfindən Prinsiplərin tətbiq olunduğu situasiyalara dair praktiki misallar göstərək:

❖ 1996-cı il 8502 nömrəli ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi qərarında arbitrlar heyəti Vyetnamlı düyü ixracatçısının fransalı və hollandiyalı alıcılar ilə bağladığı alğı-satqı müqaviləsində tərəflər hüquq seçimi etmədiyi üçün INCOTERMS 1990 və UCP 500 ilə yanaşı, UNIDROIT Prinsiplərini də beynəlxalq kommertiya hüququnda qəbul edilən tənziqləməni göstərən normalar kimi tətbiq etmişlər.⁸¹

❖ 2000-ci il 9797 nömrəli ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi qərarına predmet olmuş mübahisə dünyaca məşhur audit və konsaltinq şirkəti olan *Anderson Worldwide Organisation-un (AWO)* audit şirkəti *Arthur Andersen Business Unit (AABU)* və konsaltinq şirkəti *Andersen Consulting Business Unit (ACBU)* arasındadır. AABU-nun aralarındakı müqaviləyə zidd olaraq konsaltinq xidmətləri göstərməsi və AWO-nun idarə orqanı olan *Andersen Worldwide Societe Cooperative-in (AWSC)* tərəflərin aralarındakı iş bölgüsünü nəzarət və idarə edə bilməməsi səbəbiylə ACBU arbitraja müraciət etmişdir. Tərəflər bağladıkları

⁷⁹ Ole Lando, *Assessing the Role of the Unidroit Principles in the Harmonization of Arbitration Law*, 3 Tulane Journal of International and Comparative Law 130, 132 (1995).

⁸⁰ Yenə orada, 140.

⁸¹ ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi, Paris, 1996, No. 8502, ICC International Court of Arbitration Bulletin, V. 10, No. 2, 72-74 (1999).

müqaviləyə tətbiq olunması üçün hüquq seçimi etmədikləri üçün arbitrlar heyəti ICC Arbitraj qaydalarının 17-ci maddəsinə əsasən, ən uyğun hüquq kimi UNIDROIT Prinsiplərini mübahisəyə tətbiq etmişlər.⁸²

UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiq olunacaq hüquq kimi qəbul edilmədiyi qərarlar heç də az deyil.

❖ 1998-ci il 9419 nömrəli ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi qərarında arbitrlar heyəti UNIDROIT Prinsiplərini tətbiq etməkdən imtina etmişlər. Bunun səbəbi kimi isə tətbiq olunacaq hüququn uyğun görülən kolliziya normalarına əsasən təyin olunacağı təqdirdə UNIDROIT Prinsiplərinin hər hansı bir dövlətdaxili hüququ əvəzləyəcək bir səviyyədə olmamasını göstərmişlər.⁸³

❖ 2002-ci il 10385 nömrəli ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi qərarında iki afrikalı tərəf müqavilə üçün tətbiq olunacaq hüquq seçməmişdir. Arbitrlar heyəti tətbiq olunacaq hüquq kimi UNIDROIT Prinsiplərini seçməmələrinin səbəbini Prinsiplərin *lex mercatoria* ilə qarşılıqlı əlaqəsi ilə bir yerdə izah etmişlər. Arbitrlar heyəti *lex mercatorianın* tərəflərcə seçilmədiyini, onun bir konsept kimi məzmununun və mənbələrinin qeyri-müəyyən olduğunu, UNIDROIT Prinsiplərini *lex mercatorianın* yerinə yox, ancaq onun tamamlayıcısı kimi tətbiq oluna biləcəyini bildirərək Prinsiplərin mübahisəyə tətbiqindən imtina etmiş və mübahisəni tərəflər arasındakı müqavilənin müddəaları əsasında həll etmişlər.⁸⁴

Lakin yuxarıda da qeyd etdiyimiz və əsaslandırıdığımız kimi də yekun mövqeyimiz ondan ibarətdir ki, UNIDROIT Prinsipləri *daha çox əlaqəli hüquq* kimi tərəflərin hüquq seçimi etmədikləri halda tətbiq edilə bilər.

Nəticə

Prinsiplərin milli hüququn təfsiri və tamamlanması məqsədi ilə tətbiq olunması praktikada həm milli məhkəmələr, həm də arbitraj məhkəmələri tərəfindən istifadə olunmaqdadır. Amma bu baxımdan yarana biləcək ən böyük problem *milli hüquq normalarının konkret mübahisənin həllini təmin edə bilməməsi* məsələsinin mübahisəyə baxan məhkəmə tərəfindən necə təfsir ediləcəyidir. Həqiqətən də milli hüquq normalarının konkret mübahisənin həllini təmin edə bilməməsi dar şərh olunarsa, bu daha çox problemə səbəb olacaqdır və Prinsiplərin tətbiqinə məhdudiyət yaranacaqdır. Amma milli hüquq normalarının aydın olmadığı və ya beynəlxalq konvensiyalara uyğun olmayan həll yollarının irəli sürüldüyü hallarda da yaranmış boşluqların UNIDROIT Prinsipləri vasitəsi ilə doldurulması daha effektiv olacaqdır. Təbii ki, *lex fori-ni* tətbiq edən hakimlər öz milli hüquqlarını Prinsiplərdən irəli gələrək fərqli şəkildə tətbiq etməkdə həvəssiz olacaqlar, amma tətbiq olunacaq hüquq xarici bir ölkənin hüququ olduqda bəzən dil və informasiya azlığı kimi problemlərə görə xarici hüquq natamam və yanlış

⁸² ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi, No. 9797, Mealey's International Arbitration Report, No. 2, 1-45 (28.07.2000).

⁸³ ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi, 1998, No. 9419, ICC International Court of Arbitration Bulletin, V. 10, No. 2, 104-106 (1999).

⁸⁴ ICC Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi, 2002, No. 10385, ICC International Court of Arbitration Bulletin, 2005 Special Supplement, 80-83.

tətbiq edilə bilinir, hərçənd daha dəqiq və ədalətli qərar üçün hakimlərin UNIDROIT Prinsiplərinə müraciət etməsi bu kimi halların qarşısını ala bilər.

UNIDROIT Prinsiplərinin tətbiq olunacaq hüquq kimi seçildiyi halda ənənəvi təcrübəyə görə, dövlətdaxili məhkəmələr kolliziya normalarına uyğun öz milli hüquqlarını tətbiq etməkdədirlər. Amma arbitrajla bağlı milli qanunların və beynəlxalq arbitraj qaydalarının hamısında tərəflərin hüquq seçimi etdiyi halda hakimlərin tərəflərin seçdiyi həmin hüququ tətbiq edəcəyi nəzərdə tutulmuşdur. Bütün bunlara görə də müqavilə tərəflərinin tətbiq olunacaq hüquq kimi UNIDROIT Prinsiplərini seçdikləri halda arbitraj məhkəmələri tərəfindən mübahisələrin həllinə ilk olaraq Prinsiplərin tətbiq edilməsi üçün heç bir maneə qalmır və bir çox qərarlarda da arbitrlar heyəti tərəfindən Prinsiplər bu cür tətbiq edilmişdir. Ona görə də daha ağlabatan olar ki, müqavilə tərəfləri tətbiq olunacaq hüquq kimi UNIDROIT Prinsiplərini seçdikdə öz müqavilələrində yaranacaq mübahisələrin həlli üçün arbitraja müraciət edilməsini qərarlaşdırınsınlar.

Tətbiq olunacaq hüquq kimi hüququn ümumi prinsiplərinin və ya *lex mercatorianın* seçildiyi halda, UNIDROIT Prinsiplərinin *lex mercatorianın* bir hissəsi olub-olmaması, onun yeni *lex mercatoria* olub-olmaması istiqamətində mübahisələrin olduğu və *lex mercatoria* konseptinin məzmunu və mənbələri tam müəyyən olmadığı, həmçinin bu konseptin systemsiz olması səbəblərinə görə müqavilə tərəflərinə tövsiyə olunan odur ki, onlar öz müqavilələrinə tətbiq olunacaq hüquq kimi *lex mercatoria* kimi systemsiz və mücərrəd bir konsepti seçmək yerinə beynəlxalq kommersiya müqavilələri üçün sistemli qaydalar bütövü olan UNIDROIT Prinsiplərini seçsinlər.

Tərəflər tətbiq olunacaq hüququ seçmədikdə hansı hüququn tətbiqinə müvafiq normaların göstərişlərinə əsasən, dövlətdaxili məhkəmələr, yaxud arbitraj məhkəmələri qərar verəcəklər. Belə normaların tələbinə əsasən, hakimlər *daha çox əlaqəli hüquq* kimi mübahisənin predmeti olan hadisələrin bir ölkənin hüquq sistemi ilə olan coğrafi əlaqələrinə görə hansısa bir dövlətdaxili hüququ seçirlər. Amma bir sıra müəlliflər kimi biz də hesab edirik ki, daha çox əlaqəli hüquq kimi ancaq müəyyən ölkələrin yerli hüquqlarının tətbiq olunması UNIDROIT Prinsipləri kimi yüzlərlə ölkənin hüquq sistemi nəzərə alınaraq hazırlanan sistemli qaydalar bütövünə haqsızlıqdır. Beynəlxalq xarakterli kommersiya müqavilələrinə tətbiq baxımdan daha yaxın əlaqəli hüquq dedikdə, mübahisənin predmeti olan hadisələrin bir ölkənin hüquq sistemi ilə olan coğrafi əlaqələri ilə yanaşı, həm də belə bir hüququn beynəlxalq ticarətin tələbləri ilə nə qədər uzlaşdığı, tərəflər arasındakı müqaviləni hansı dərəcədə tənzimləyə bilməsi də nəzərə alınmalıdır. Başqa sözlə, beynəlxalq kommersiya müqavilələri baxımdan *daha çox əlaqəli hüquq* bu istiqamətdəki işgüzar adətlər nəzərə alınaraq hazırlanmış olan, tərəflərin rahatlıqla müraciət edərək başa düşə biləcəyi, irəli sürdüyü həll yollarının tərəflər üçün qabaqcadan aydın olacağı bir hüquq olmalıdır. Yəni, UNIDROIT Prinsipləri də *daha çox əlaqəli hüquq* kimi tərəflərin hüquq seçimi etmədikləri halda tətbiq edilə bilinər.

Sonda isə qeyd etmək istərdik ki, bu yazının işlənməsinin əsas məqsədi UNIDROIT Prinsiplərinin Azərbaycan praktikasında da tətbiqinə yol açmaq və

konkret situasiyalarda Prinsiplərin necə tətbiq oluna biləcəyini göstərməkdir. Ümid edirik ki, bu yazının dərcindən sonra Prinsiplər həm müqavilə münasibətlərinə girən subyektlər tərəfindən, həm də beynəlxalq xarakterli kommersiya müqavilələrindən irəli gələn mübahisələrə baxan subyektlər baxımından daha çox nəzərə alınacaq və bu yazı onlar üçün bir növ bələdçi rolunu oynayacaqdır.